

KIRJALLISUUTTA

Kielitieteellisten teoriain ja metodien arviointia

PAAVO RAVILA *Totuus ja metodi*. Kielitieteellisiä esseitä. Werner Söderström Osa-
keyhtiö. Porvoo 1967. 165 s.

Kielihistorialla on suomalaisessa lingvistiikassa ollut niin vankka asema, että »uudet virtaukset», synkronisen kielen-
tutkimuksen piiriin kuuluvat teoriat, eivät ole sitä suurestikaan järkyttäneet. Kiinnostus modernia kielitiedettä ja sen terminologiaa kohtaan on silti jatkuvasti lisääntynyt. Tiedonjanoa ovat tyydyttäneet erityisesti Paavo Ravilan Suomalais-ugrilaisen Seuran vuosikokouksissa seuran esimiehenä pitämät yleiskielitieteelliset esitelmät, joihin on sisältynyt erittäin suuri määrä informaatiota, kriittistä käsitteiden selvittelyä ja omia kannanottoja. Pääasiallisesti näistä esitelmistä, joista useimmat on sittemmin julkaistu Virittäjässä, koostuu Ravilan uusi 12 kielitieteellistä esseettä sisältävä kokoomateos. Lainaan Erkki Itkosen kirjoitusta »Paavo Ravilan täyttäessä 60 vuotta» (Vir. 1962): »On ymmärrettävää, että Ravilan kaltainen avarakatseinen ja tieteellisen tyylin oivallisesti hallitseva tutkija on useinkin tuntenut tarvetta kartoittaa kielenilmiöiden kenttään koko laajuudelta sekä arvioida kielitieteellisiä teorioita ja metodeja. Periaateopin alalla on hänen filosofian koulussa hioutunut esitystekniikkansa täysin persoonallinen, voipa sanoa jäljittelemätön.»

Kahdessa ensimmäisessä esseessä kirjoittaja tarkastelee kielitieteen ja yleensäkin tieteen perimmäisiä tavoitteita ja perusteita. »Kielentutkimus ja positivismi» on ilmestynyt jo vuonna 1941 turkulaisessa kulttuuriaikakauslehdessä »Länsi» ja on luultavasti useimmille

Virittäjän lukijoille tuntematon. Ravila käsittelee lujin ottein niitä, jotka ovat ymmärtäneet väärin kielitieteellisen positivismin ja pyrkineet osoittamaan hengen kaikkien kielenmuodosteiden vaikuttavaksi syyksi. »Hämärämpää tiedettä kuin se, joka operoi kansojen sielullisten erikoisominaisuuksien perusteella, tuskin voi kuvitella.» Oppihistorian kannalta on kiintoisaa, miten Ravila tässä kirjoituksessaan ottaa kantaa strukturalismiin: »Paljon vankempi ja joka tapauksessa johdonmukaisempi teoreettinen pohja on sillä positivistista kielen-
tutkimusta tietoisesti vastustavalla suunnalla, joka nimittää itseään strukturalismiksi. Tämä 'uusi kielitiede' on vasta viime vuosina alkanut saada selvemmat muodot. Tosin kaikki pääasiassa rajoittuu vieläkin yleisluonteiseen keskusteluun ja ohjelmanlaadintaan. Käytäntö on yhä tämän suunnan heikoin kohta.» Ravila ei kaihda oman käsityksensä ja näkemyksensä esittämistä, ja hänellä on tapana sanoa asiat halki. »Oma vakamukseni on niin syvästi positivistinen, että minun on vaikea asettua niiden kannalle, jotka julistautuvat positivismiin vastustajiksi. Mutta en voi ymmärtää muuta, kuin että kielitiede tulee jatkuvastikin löytämään problematiikkansa reaalisten tosiasiain maailmasta. — — Yleisluonteisilla resonemangeilla on tietysti merkitystä, samoin kuin ohjelmanjulistuksilla ja suuntataisteluilla. Tosi-
asia kuitenkin on, että tieteen vainioilla harvoin on ollut puutetta niistä, jotka neuvovat, mitä ja miten pitäisi

tehdä, puutetta on ollut niistä, jotka jotain pystyvät tekemään.»

Nimiessee »Totuus ja metodi kielitieteessä» on ilmestynyt *Virittäjässä* v. 1951. Kirjoittaja tarkastelee siinä tieto-opillisesti kielitieteen päämääriä ja saavutettuja tuloksia. Totuuden etsiminen on vanhastaan katsottu tieteen ylimmäksi päämääräksi, mutta kun toiset totuudet ehdottomuudestaan huolimatta ovat mielestämme vain banaliteetteja, toiset pelkästään todennäköisyyksiä, on aihetta pysähtyä tarkastelemaan, mihin tieteellämme oikeastaan pyrimme. Loo-gisen empirismin mukaan inhimillisen tiedonpyrkimyksen tavoitteina ovat invarianssit. Tätä patenttivastausta Ravila ei sellaisenaan hyväksy, koska eri tieteidän piirissä on tietoisesti asetettu myös tavoitteita, joita ei voi selittää invarianssien etsimiseksi. »Kysymysten suunnattomasta moninaisuudesta johtuu vastaustenkin heterogeenisuus. En usko, että on olemassa mitään objektiivista ja samalla käytökelpoista mittapuuta, jonka avulla voitaisiin ratkaista, onko jokin kysymys tieteellinen vai ei.» Matematiikasta ja fysiikasta lähtöisin oleva, universaalisuuteen tähtäävä formalismi herättää Ravilassa vastustusta. »Puhtaan formaalisen kieliopin laatiminen on teoreettinen mahdottomuus. Kielen rakenne ei ole kuvattavissa aukottomana systeeminä, jossa eräistä suurista pääsäännöistä voitaisiin aste asteelta kaikki muu johtaa. Mitä rikkaampi kieli on, sitä enemmän siinä on ainutkertaista, kaikkea formaalista vastustavaa ainesta.» Eksaktin totuuskäsitteen soveltamisen kielitieteeseen Ravila toteaa olevan useimmiten täysin mahdotonta, sillä kielihistoriassa voidaan yleensä päästä vain todennäköisyyteen. Liioin ei mitään yhtenäistä metodia noudattamalla voida ratkaista kaikkia kysymyksiä, joita ilmiöiden moninaisuus synnyttää. »Ei mitään sanaa ole tieteessä käytetty niin yleisesti kuin metodia, mutta tuskin mitään niin monessa merkityksessäkään. Usein metodi merkitsee samaa kuin tut-

kinusuunta, se ilmaisee vain, mitkä kysymysryhmät kuuluvat harrastuksen kekkukseen.»

Seuraavissa esseissä Ravila siirtyy siten tieteen perimmäisistä kysymyksistä toisenasteisten ongelmien pariin. Onomatopieettisten ja deskriptiivisten sanojen asemaa kielen äännesysteemissä käsittelevän esseen (Vir. 1952) tarkoituksena on osoittaa, että tätäkään sanaston lohkoa ei sovi väheksyä, sillä juuri sen alueella ilmenee »eräitä kielen kehityksen ja dynamiikan kannalta katsoen tärkeitä piirteitä, joiden huomioon ottaminen opettaa meitä paremmin ymmärtämään kielen todellista olemusta». Tämänluonteisten sanojen tutkiskelu on saanut kuitenkin sellaisen maineen, että »harkitsevat ja varovaiset tutkijat ovat niitä kaihtaneet». 1950-luvun tuotantoa ovat myös »Sanaluokat, erityisesti uralilaisia kieliä silmällä pitäen» (Vir. 1953), »Kantakieli kielihistorian peruskäsitteenä» (Vir. 1959), »Kielitieteen yhtenäisyys» (Sananjalka 1, 1959), »Mitä on ymmärrettävä struktuurilla» (Vir. 1959) sekä »Kieli ja kommunikaatio» (Societas Scientiarum Fennica: Vuosikirja XXXVII B, 1959). Viimeksi mainittu essee vie meidät todennäköisyysmatematiikan ja kybernetiikan tuntumaan ja tutustuttaa sellaisiin oppisanoihin kuin sanoma, koodi, kooditus, dekodeeraus ja informaatioarvo. Kielihän ei ole vain lingvistin tutkimuskohde, vaan sitä tutkivat omasta näkökulmastaan myös esim. filosofi, logiikan tutkija, neurologi, psykologi, etnologi ja sosiologi. Kun kieli on kaikista kommunikaation eli viestinnän välineistä tärkein, on myös informaation siirtoa tutkivan ja kehittävän tekniikan ja niin ikään matemaatikon ollut pakko kiinnittää siihen huomionsa. Tältä pohjalta kehittynyt kommunikaatio- eli informaatioteoria kiinnostaa ymmärrettävästi myös lingvistiä. Käyttäen hyväksi kommunikaation »sanomaa» ja »koodia» Ravila luonnehtii elävän kielen muutoksia — kielivirheitä — seuraavasti: »On myös muistettava, että yksityiset sano-

mat ovat usein koodin vastaisia. Sanomme niitä kielivirheiksi, jos käsitämme koodin normiksi. Mutta kielivirheet ovat hyvin usein symptomeja. Ne viittaavat usein siihen, että koodin muutos on tapahtumassa. Niin paradoksaalista kuin onkin, voi huoletti sanoa, että kaikki, mitä kielessä nyt on, on kerran ollut kielivirhettä.» Ravila suhtautuu uusiin aluevaltauksiin, jollainen kommunikaatioteoriakin on, kriittisesti mutta positiivisin odotuksin. »Metaforamyrkytys» saattaa uhata henkítieteitä, jos niiden kenttään ilman muuta siirretään luonnontieteen ja matematiikan käsitteet ja metodit.

Esseessään »Kvantiteetti distinktiivisenä tekijänä» (Vir. 1961) kirjoittaja valaisee merkittävällä tavalla erityisesti viron ja lapin kvantiteettisuhteita. Trubetzkoy oli sillä kannalla, että missään kielessä ei voi esiintyä enempää kuin kaksi fonologisesti relevanttia kvantiteettisuhteita. Ravila osoittaa, että viron ja lapin kolme kvantiteettisuhteita eivät sellaisenaan todista Prahan koulun käsitystä virheelliseksi, koska viro ja lappi eivät ole puhtaita kvantiteettikieliä kuten esim. suomi, vaan kvantiteetti on niissä sidoksissa muihin prosodisiin ominaisuuksiin sekä lujan ja höllän liittymän vaihteluihin. »Morfeemi»-essee (Vir. 1962) sisältää runsaasti nykyaikaisessa kielenkuvauksessa tarvittavien peruskäsitteiden rajankäyntiä ja monien määritelmien tarkastelua. Kaksi viimeistä esseitä käsittelevät oloissamme varsin perusteellisesti transformaatioteoriaa (Vir. 1963) ja transformaatiokieliopin filosofiaa. Jälkimmäinen on v. 1966 Suomalais-ugrilaisen Seuran vuosikokouksessa pidetty esitelmä, eikä sitä ole aiemmin julkaistu. Edellä olevissa esseissä esitettyjen käsitysten perusteella on odotuksenmukaista, että ankaran formalistinen

ja abstraktioita suosiva transformaatioteoria ei saa Ravilasta kannattajaa. Noam Chomskyn hahmottelemaa generatiivista kielioppia, jonka yleisten sääntöjen perusteella kaikkien kielten kaikki kieliopillisesti oikeat lauseet olisivat tuotettavissa ja ymmärrettävissä, Ravila pitää mahdottomana. »Lauseiden loogista analyysia ei mielestäni ole kylläkään sellaisenaan tuomittava, mutta keinotekoisena ja äärimmäiseen formalismiin kehitettynä se estää meitä pääsemästä todelliseen tietoon. Transformaatioteoria ei ainakaan tähän mennessä ole lisännyt meidän lingvististä tietoaamme, sehän operoi yleensä vain aikaisemmin saavutettujen tutkimustulosten parissa, vieläpä varsin alkeellisten. Mutta se on kuitenkin paljastanut, kuinka suuria teoreettisia heikkouksia yhä edelleen on ei vain traditionaalisessa vaan ennen kaikkea modernissa deskriptiivisessä tutkimuksessa.»

Ravilan uutta kokoomateosta luettaessa on hyvä muistaa, että vanhimman ja uusimman esseen ikäero on 25 vuotta. Kirja ei siis kokonaisuutena ole tämänhetkinen kielitieteellisten teoriain ja metodien yleisarviointi. Sekä kielitieteen opiskelijoille että eri-ikäisille tutkijoille samoin kuin kaikille muutoin kielitieteen periaatteista kiinnostuneille on suureksi hyödyksi, että tärkeä osa Ravilan tuotantoa näin on ilmestynyt kokoomateoksena. Nähdäkseni tällä kirjalla on juuri se aktivoiva vaikutus, jota tekijä alkusanoissaan toivoo: »Jos nyt ilmestyvät essee herättäisivät nuorissa kielitieteen opiskelijoissa kiinnostusta yleisiä periaatteellisia kysymyksiä kohtaan ja johtaisivat heidät itsenäisiin pohdiskeluihin ja kannanottoihin, olisin erittäin onnellinen.»

JAAKKO SIVULA